

L'ESCOLA MERCANTIL ENFRONT DE L'ESCOLA

per BARTOMEU MULET TROBAT
PROFESOR SOCIOLOGIA I HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ

IL·LUSTRACIÓ D'AINA BONNER
D'UNA PLAGUETA "DE MICA EN MICA".

Una de les qüestions que em planteig quan analitz el significat socio-cultural del naixement de l'Escola Mercantil de Ciutat, el 29 de Novembre de 1880, és si coincideix amb el naixement de la burgesia a Mallorca o si és una data més en el procés d'evolució de la societat mallorquina que mai no ha conseguit completar el seu marc social amb una classe social autènticament burgesa, tal com es podria entendre en una societat industrial.²

Això sí, l'Escola Mercantil, és dins la panoràmica global del segle XIX a Mallorca un element important a situar dins la història de la renovació pedagògica a Mallorca.³

De totes formes crec que és interessant analitzar el significat d'aquesta institució en el context de la seva època, perquè així ens pot aportar elements per aclarir la problemàtica socio-política i econòmica del XIX, un segle ple d'alternàncies en el poder polític però conservant el seu conservadurisme característic.

Entre altres aspectes, també ens convé tenir en compte, quin paper va jugar l'Escola Mercantil a la lluita pel control de l'educació a Mallorca⁴ enfront del poder exercit per l'Església en els moments crítics imposant el criteris de la seva reacció.

Al llarg del XIX entre en discussió un altre tema que aquí és necessari considerar: el dilema de si escola estatal o escola privada, ja que el cas aquí contemplat és un de tants a nivell d'estat espanyol que els potenciadors de la segona, aprofitaren les circumstàncies d'insuficiència pedagògica de la primera, per defensar l'existència de l'escola privada, donat que les deficiències de l'escola estatal eren molt accentuades, acusant l'estat de Monopoli educatiu.

TRADICIONAL¹

Per altra banda és evident que totes aquestes afirmacions i d'altres, necessàriament han d'anar recolzades per l'estudi de les causes i de les circumstàncies, socioculturals, econòmiques i polítiques, que possibilitaren l'existència de la institució aquí sotmesa a reflexió.

Dic això, perquè el meu concepte d'història de l'educació, parteix de la idea que, qualsevol estudi que es dugui a terme referent al món educatiu, sigui d'un personatge (Alexandre Rosselló), d'una institució (L'Escola Mercantil), o d'un fet educatiu, s'ha de fer des d'una perspectiva pluridisciplinar,⁵ com a fenomen socio-cultural.

Es tracta de considerar la Història de l'Educació dins el marc de la Història General, per així poder elaborar una història total, integral i pluridisciplinar, procurant no separar els fets de la realitat social.

¿L'ESCOLA MERCANTIL ENFRONT DE L'ESCOLA TRADICIONAL?

Una vegada exposades aquestes idees, procuraré aclarir el títol d'aquest treball que pareix que vol indicar una confrontació entre el concepte d'escola "progressista" i el concepte d'escola tradicional.

Per arribar a aquest objectiu, convé concretar a nivell metodològic, els escalons a remuntar. La primera passa és recordar l'època il·lustrada per aclarir el significat de l'educació de la segona mitat del XIX; així ens ho recorda Antoni J. Colom quan diu: "...estudiar l'evolució de la nostra societat i dels fenòmens educatius a partir de la il·lus-

tració per tal de trobar en el curs dels anys següents l'aparició de noves formes socials i de la seva articulació dins un context que no serà en absolut afavoridor de les noves perspectives socio-econòmiques que, com arreu de tot l'estat espanyol, volen també, a l'illa, instaurar-se de forma dominant".⁶

Llavors es tractarà de sintetitzar l'evolució educativa a la Mallorca del XIX, i descriure què era l'Escola Mercantil, per finalment fer la comparació objecte d'aquesta reflexió.

Es important situar-nos al món de la Il·lustració i pensar que el s. XVIII representa una aspiració de canvi social i que els instrumentalitzadors d'aquest canvi serien els il·lustrats, la qual cosa Carles III pretenia assumir com ideologia oficial.

A nivell històric podem afirmar que la idea de potenciar i institucionalitzar l'educació técnico-professional amb caire humanista té els orígens al moviment il·lustrat.

Els il·lustrats voldran crear una nova mentalitat, un nou model d'home util a la societat, que participi a les tasques encomanades pels il·lustrats.

Dins aquest context neixen les Societats Econòmiques d'Amics del País, que esdevenen l'instrument del Despotisme Il·lustrat. El canvi que pretenien els il·lustrats a nivell de reformes borbòniques no va ésser possible al camp de les realitzacions en molts de casos, que el seu pensament resultava molt idealista, i a més era un canvi des de dalt, i no va tenir l'acollida esperada del poble.

A Mallorca, i fruit de la política centralitzadora de Carles III, el 1778 es creava la Societat d'Amics del País de Mallorca i s'inicià així una forta dependència del poder central, i una política de cultura-

lització castellanitzadora (Escoles de Primeres Lletres).

I aquí arribam a la concepció d'home dels il·lustrats, un home és útil si és bon ciutadà i productiu. Dins aquesta línia d'ensenyament del poble, cal destacar, l'escola de Dibuix, que va esser probablement l'única que tengué la categoria de "popular". Cal citar també l'Escola de Filar al Torn com a exemple d'escola "patriòtica" típicament preindustrial, que no va tenir força suficient per col·laborar a la potenciació de la indústria tèxtil. També cal recordar els estudis de pilotatge, antecedents de l'Escola de Nàutica, etc.

En el concepte d'educació dels il·lustrats per una banda tenia cabuda l'educació utilitarista, dedicada a les classes populars (Escola de Dibuix) i l'educació d'èlite (El projecte del Seminari de Nobles) i la introducció de les ciències noves (Matemàtiques, Física i Química, etc.) per a formar els futurs regidors de la societat.

Aquestes idees perduren el segle XIX, encara que més concretitzades amb matisos diferents. En el cas de Mallorca, i com elements reproductius dels moments, la situació social havia anat canviant progressivament: la classe burgesa" començava a tenir una certa incidència.

Fruit d'aquest moment social són l'Institut Blear (1837), l'Escola Normal (1842), i el cas que aquí més ens interessa l'Escola Mercantil (1880) i la Institució Lliure d'Ensenyança de Pollença (1879). L'Escola Mercantil era un intent de dur a les seves aules la possibilitat de desenvolupar noves formes de riquesa per a les illes. És decantava, doncs, per l'enfortiment de l'agricultura i el desenvolupament comercial.

L'educació adequada a la nova situació prenia partit per:

"...una enseñanza racional, desmitificadora, fundamentada en lo intelectual y en la verdad científica, para ello se propugna la metodología basada en la intuición, en la experiencia vivida..."⁷

Aquí no ens podem oblidar de les institucions Lliures d'Ensenyament que, basant-se en la filosofia de Kraus, creien en l'home perfecte, en el progrés social i la bellesa de la vida. Insistien en la necessitat d'aconseguir una transformació de les relacions de producció i en una educació dels treballadors que els alliberi de la incultura.⁸

El pensament pedagògic d'aquesta institució era molt semblant al de la Institución Libre de Enseñanza de Madrid. De fet l'enfocament inicial de canvi i d'ensenyança centrada en el comerç es

90 transformà i la institució va passar a anomanar-se

Institució Mallorquina de Enseñanza, i a practicar una ensenyança activa.

Si la Il·lustració és qualificada de reformista, en certa manera, la Institució Lliure d'Ensenyança, dins el procés de la renovació burgesa, l'hauem de qualificar de "progressista", en cara que sigui entre cometes. Perque certament un no sap si les idees transformadores en el camp educatiu i de la societat que tenia la Institució venien determinades pels interessos d'una classe social, amb l'excusa de propiciar un canvi social a través de l'educació, o si el que feia era seguir els mecanismes normals per consolidar unes idees que en certa manera aquesta classe social veia com a justificadora de la seva existència.

Malgrat tot això cal dir que els representants de la societat reaccionària, motivant el recolzament de la nostra societat conservadora, impossibilitaren una més llarga existència de la Institució, atacant les seves aportacions a la renovació pedagògica del moment.

També hem de significar que els institucionistes intentaven eliminar el control de l'Església al món de l'ensenyança com a part de l'apartat de reproducció ideològica del propi estat. Volien convertir-se ells i el seu sistema d'educació humanista i universalista, en l'apartat transmissor de la seva ideologia i així canviar la societat.

Aspiració al canvi molt semblant a la concepció educativa de l'Escola Nova, inspirava una transformació d'alt a baix, una transformació per tant jerarquitzada, interpretant l'educació com si fos una societat en miniatura, una societat educativa, que preparàs els individus per al canvi social, segons les concepcions burgeses.

Fins i tot pensem que hi ha autors, com Pierre Vilar, que no donen tanta d'importància revulsiva al moviment institucionista; Vilar afirma: "La intel·ligència Krausista" es limita a esser un fet aïllat, artificial i extrasocial"¹⁰ es una afirmació que ens fa reflexionar perque per ventura fins hara s'ha ressaltat massa el seu paper renovador.

I també ens du a pensar que, si tenim en compte el que pensen molts d'anarquistes o autors de concepcions autogestionàries que la revolució ha de començar des de baix i que en el cas de la Institució Lliure de Mallorca aspirava a una revolució des de alt, per tant el seu caire revolucionari en la seva concepció educativa no era tan accentuat com a simple vistpareix.

Si comparem el concepte d'educació que en els escrits promoguts pels mestres de l'Escola Mercantil, Alexandre Rosselló, Mateu Obrador, etc.,¹¹ amb el concepte tradicional d'educació, observam que és important de totes formes reconèixer que es produeixen certes diferències i intents de superació de la pràctica escolar acostumada; per exemple

s'intenta eliminar l'ensenyança exclusivament llibresca, ja que si bé es tenien llibres per a consulta no eren utilitzats com a llibres de text obligatoris.

Desitjaven posar els alumnes en contacte amb la natura i amb la vida, mitjançant excursions i visites, amb un plantejament molt semblant al que a l'actualitat és anomenat pedagogia del medi o territorial. Mentre la Pedagogia tradicional recomanava separar l'infant del món i de la vida.

Aquí cal fer un incís o matisació: els institucionistes de Mallorca, no tengueren gaire en compte una part important del seu medi socio-cultural, la qüestió de la llengua catalana. La nostra llengua no es va considerar com element important i necessari per a l'assimilació dels nostres costums i de les nostres arrels, dels coneixements adquirits segons la nostra mentalitat; en canvi l'Església sí que va mostrar, en aquest sentit, amb la preocupació d'arribar més al poble.

Es veritat que es va procurar d'introduir nous mètodes d'ensenyança contraris a la pedagogia tradicional i s'estudiaren autors molt significats com a Pestalozzi, Montesino, Froebel (educació de pàrvuls) que certament són els pilars on es fomentaren els postulats lliberals burgesos de l'educació.

Introduïren per exemple la coeducació que va enfrontar la Institució al pensament eclesiàstic i tradicional puritanisme. Una nova concepció moral d'aprendre a viure en comunitat, s'elaboraven normes de convivència que passaven per damunt la clàssica autoritat de l'escola tradicional, el mestre, i aquest es convertia amb una figura amiga.

Es superava la moral unilateralment imposada pels adults, i així procuraren millorar les relacions alumnes professors. Per això també es suprimiren els càstigs corporals.

L'ESQUEMA, A NIVELL D'OBJECTIU, SERIA ACONSEGUIR:

Una ensenyança laica, d'acord amb el procés de secularització a l'ensenyança, ja iniciat a partir de l'expulsió dels jesuïtes el 1767.

Pluralisme moral amb una forta incidència a la llibertat individualista, al servei de l'ensenyança més racional i científica.

Però en definitiva l'experiència ciutadana de l'Escola Mercantil va durar només set anys (cal indicar que la Institució creada per a Cifre de Colonia a Pollença va ésser de més llarga duració i que entre altres causes està la de que va tenir en compte aspectes més populars). La poca paciència dels mestres i socis de la institució per a comprovar els resultats a llarg termini; i per altra banda la reacció de la jerarquia catòlica i les ordres religioses, que atacaren la mentalitat laica de la institució

des de el principi provocaren un enfrontament entre aquesta i la mentalitats conservadores, això va fer que l'Escola Mercantil no tengués continuïtat.

Per ventura també cal dir que l'Escola Mercantil va néixer possibilitada per als interessos d'una minoria que procurava defensar les seves concepcions de vida a través de la formació elitista d'un determinat tipus d'home segons les aspiracions de la burgesia naixent i que una vegada comprovat que no es conseguia el rendiment immediat a aconseguir es va provocar la seva desaparició.

¹ Aquest títol és el mateix que el de la xerrada que vaig preparar per participar a la commemoració de la fundació de l'Escola Mercantil, patrocinada pel Consell General Interinsular.

² A nivell d'anàlisi global de l'època a Mallorca cal recordar la publicació de Bartomeu Barceló *El segle XIX a Mallorca*. Edit. O. C. B. Monografies. Ciutat de Mallorca, 1964.

Vegeu també qualche anàlisi a nivell d'Estat Espanyol com Filipe Gallego *Los comienzos de la Industrialización en España*. Ediciones de la Torre. Madrid, 1979.

³ Vegeu Antoni J. Colom i Francesc J. Díaz de Castro *Educación y Sociedad en la Mallorca Contemporánea. La experiencia institucionista*. Impresariat de Mallorca. Ciutat, 1977, pàg. 72.

⁴ Gabriel Janer Manila "La lluita pel control de l'educació. El pontificat del Bisbe Campins" a *Educació a Mallorca. Aproximació històrica*. Edit. Moll. Ciutat, 1977.

Entre altres també cal recordar a nivell estatal aquest aspecte del control de l'educació i així podem citar Esteban Medina "La lucha por la educación en España" (1770-1970). Edit. Ayuso. Madrid, 1977.

⁵ Són interessants les aportacions de Pere Solà, quan analitza la funció de la metodologia d'investigació històrica. Veure els seus escrits presentats a les II i III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans.

Hem de tenir en compte també Maurice de Vroede "Tendances actuelles en Histoire de l'Education". Full informatiu de la Coordinadora de les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Girona, maig, 1980, pàgs. 7-23.

Antoni Colom "L'Evolució de l'Educació a Mallorca en els segles XIX i XX", idem pàg. 30.

⁷ Diversos autors. *Educació a Mallorca. Aproximació històrica*. Edit. Moll. Ciutat de Mallorca, 1977, pàgs. 39-60.

⁸ Aquesta idea va ésser exposada per Joana M.ª Fiol a un treball presentat a la Facultat de Lletres departament de Pedagogia de Ciutat el curs 1979-1980 amb el títol "Educació i Autogestió", inèdita.

⁹ Per a l'anàlisi del tema de l'Escola Mercantil es recomana el n.º 693 de la revista Lluç "100 anys de la Institució Mallorquina d'Ensenyament". Setembre-October. Ciutat de Mallorca, 1980.

A. J. Colom i F. J. Díaz. "El Fracaso del krausismo-institucionismo en Mallorca". Mayurqa, n.º 16. Ciutat de Mallorca, 1976.

Gabriel Janer Manila "Krausismo y Educación en Mallorca". Cuadernos de Pedagogía, n.º 34. Barcelona, October 1977.

¹⁰ Antoni J. Colom i Francesc Díaz. "Educación y Sociedad en Mallorca Contemporánea", op. cit. pàg. 12.

¹¹ Per veure les seves idees és necessari consultar per exemple el seu discurs pronunciat a l'acta inaugural de l'Escola Mercantil d'Alexandre Rosselló el 29 de Novembre de 1880 a la Diputació Provincial. Imp. Roca, 1880 a Ciutat de Mallorca.

Mateu Obrador i Bemasser, discurs lligat a la inauguració del curs de 1881-1882. Bol·letí de l'Escola Mercantil, pàg. 9.